

ipsis dicunt quod hæc historia contigerit anno octavo Manassis, alii asserunt contigisse anno ejus vigesimo quarto: et si ab ipsis petatur quo fundamento hoc asserant, respondent communiter, id se asserere ut inveniatur tempus istius diuturnæ pacis, de qua agitur cap. XVI, 50. Cum igitur ipsi hanc suam responsionem unice fundent in auctoritate libri Judith: quid obstat quominus nos etiam nostram solutionem in eadem fundemus, et dicamus, ac ratiocinemur hoc modo: Constat, et clarum videtur ex cap. V libri Judith, quod ea, quæ in hoc libro narrantur, gesta sint post captivitatem babylonicam; item liquet ex cap. I, quod tunc in Ninive regnavit quidam rex, nomine Nabuchodonosor; ergo ex ipso libro Judith satis manifestum esse videtur quod Ninive ante eversa, postmodum reedificata fuerit.

Obj. III. Eo tempore, quo contigit historia Judith, non tantum templum, sed etiam urbs Jerosolymitana exstabat, ut patet ex cap. IV, 1 et 2, ubi dicitur: *Filii Israel timuerunt valde... ne hoc (Holofernes) faceret Jerusalem, et templo Domini, quod fecerat ceteris civitatibus et templis earum.* Atqui tempore Xerxis non exstabat urbs Jerosolymitana; siquidem hæc tantum a Nehemia reedificata fuit sub Artaxerxe, Xerxis filio; ergo, etc.

R. neg. min.: nam licet sub Artaxerxe tantum reedificata sint moenia Jerosolymitana; tamen antea variæ domus exstructæ fuerunt, uti monstratum est supra. Ergo quoad domos, tempore Xerxis Jerusalem, saltem pro parte, reedificata fuit.

Obj. IV. Post captivitatem babylonicam Samaritani erant hostes Judæorum, uti patet ex lib. I Esdræ, cap. IV. Atqui tempore Judith erant amici, vel confederati, ut liquet ex cap. IV, 3: ergo historia Judith non accidit post captivitatem babylonicam.

R. neg. conseq.: nam, quamvis Samaritani post captivitatem fuerint hostes Judæorum, quatenus nimirum se eis opposuerunt, et conati sunt impedire adificationem templi et urbis Jerusalem, tamen non fuerunt in eo quod commune ipsorum periculum concernebat. Ideo ergo filii Israel, lib. Judith, cap. IV, dicuntur misisse in omnem Samariam, quia commune imminabat periculum Samaritanis et Israelitis ab Holoferne principe Assyriorum.

Obj. V. Lib. Judith, cap. V, Holofernes quærit quis sit populus Israel, quæ et quales sint eorum civitates, quæ illorum virtus. Atqui si hæc historia contigisset post captivitatem babylonicam, ista non inquisivisset Holofernes; siquidem tunc temporis ignorare non poterat statum populi judaici, quandoquidem historia captivitatis babylonicæ esset omnibus notissima; ergo, etc.

R. neg. min.: nam etsi historia captivitatis foret res notissima, status tamen populi judaici tunc temporis poterat Holoferni esse incognitus: quandoquidem a soluta captivitate usque ad tempus quo contigit historia Judith, seu usque ad tempora Xerxis, plures quam 50 anni elapsi sint. Dicitur etiam forte potest, quod Holofernes inquisierit de statu populi ju-

daici, non quia illum ignorabat, sed quod ea, quæ habentur cap. V, per sarcasmos interrogaverit, quasi diceret: Tantillus populus, putatisne, quod possit resistere tantis meis copiis, etc.? His adde, quod argumentum propositum magis militet contra aliam sententiam, quam contra nostram. Nam cum juxta illam historia Judith contigerit uno alterove tantum anno, postquam e captivitate redierat Manasses, et captivitas Manassis Assyriis esset notissima: non videtur certe eo tempore Holofernes potuisse ignorare statum populi judaici.

Obj. VI. Israelitæ, et præsertim cives bethulienses, cap. V, præparaverunt se ad resistendum Holoferni, duci exercitus Nabuchodonosoris; atqui nullo modo credibile est quod tempore Xerxis ausi fuissent resistere tanto numero Assyriorum, quantus describitur fuisse in exercitu Holofernis; siquidem nondum omnes, sed respective admodum pauci, cum Zorobabele ex captivitate babylonica reversi fuerant. Nam major pars cum Esdra videtur tantum redivisse anno septimo Artaxerxis, ut narratur lib. I Esdræ, cap. VI. Ergo historia Judith non contigit tempore Xerxis.

R. neg. min.: nam cum, ut mox supra dictum est, a soluta captivitate, usque ad tempora Judith plures quam 50 anni effluxerint, et cum Zorobabele redierint circiter 50,000 hominum, ut dictum est in cap. II lib. I Esdræ, tempore 50 annorum Israelitæ potuerunt adeo multiplicari, ut ausi fuerint resistere tanto Assyriorum numero; præsertim cum post evolutos 50 annos reflorescere potuerint cum Jerosolyma civitates decem tribuum, adeoque et Zabulonitæ, in quorum tribu juxta Adrichomium fuit Bethulia. Unde hoc argumentum rursus non contra nostram sententiam, sed potius contra aliam militare videtur; siquidem cum paucis annis ante tempora Manassis decem tribus essent abductæ in captivitatem, et pauci ex ipsis relicti forent in regno Israel: non videtur verisimile quod Israelitæ eo tempore ausi fuissent resistere numero isti Assyriorum exercitui.

Obj. VII. Lib. Judith, cap. VIII, numerantur pater, avus, alique progenitores Judith, usque ad Simeonem filium Ruben, vel ut correctius, ait Bellarminus, videntur habere græci codices, filium Israel, et inveniuntur solummodo quindecim. In libro autem I Esdræ, cap. VII, numerantur progenitores ipsius Esdræ usque ad Aaron, et inveniuntur septemdecim, quibus si addas alios usque ad Levi fratrem Simeonis, erunt viginti. Cum igitur a Jacob patriarcha usque ad Judith sint multo pauciores generationes, quam ab eodem Jacob usque ad Esdræ: recte conjicitur, Judith multo antiquiorem esse quam Esdræ; et consequenter ejus historia non potuit contingere post captivitatem babylonicam.

R. id nequaquam ex argumento proposito posse conjici. Nam cum certum sit alios citius, alios serius uxores ducere, et filios procreare, facile contingit quod in eodem longo annorum spatio alii alios superent numero generationum; et sic fieri potuit quod a Jacob patriarcha usque ad Judith fuerint pauciores

generationes quam ab eodem Jacob usque ad Esdræ. Præterea cum ex supra dictis satis verisimile sit, quod juxta Vulgatam nostram, Simeon ille, de quo agitur in genealogia Judith, non sit Simeon patriarcha, seu secundus Jacobi filius, clare sequitur, quod

inhærendo Vulgatæ nostræ, ex cap. VIII libri Judith nullo modo concludi possit quod a Jacob patriarcha usque ad Judith sint pauciores generationes quam ab eodem Jacob usque ad Esdræ.

DILUCIDATIO IN LIBRUM ESTHER.

Præfatio.

Liber hic a primaria rursus persona vocatur *Esther*. De auctore autem ejus secundo nihil certi statui posse videtur. De eodem ita scribit S. Hieron.: *Librum Esther variis translatoribus constat esse vitiatum, quem ego de archivis Hebræorum revelans, verbum e verbo expressius transtuli. Quem librum editio vulgata laciniosis hinc inde verborum finibus trahit, addens ea, quæ ex tempore dici poterant, et audiri.* Præfat. in hunc lib. sicut ipse transtulit, legitur in Ecclesia; in græca vero editione exactius servatur ordo temporis.

Porro Estheris nomen varii varie interpretantur; uti videre est apud Serarium. Prima interpretatio est, quod *Esther* idem significet, quod *occulta* seu *abscondita*: Nec hæc interpretatio abluat a re: nam primo latens in domo Mardochei, patrii vel patruelis sui, e latebris ad regni solium elevata est, nulla facta mentione generis aut stirpis suæ; ut testatur idem Serarius. *Esther* etiam idem significat, quod *occulta demoliens*, seu *destruens*; hæc proprietas convenit Estheri, quæ impii Amani insidias occultas contra totum genus Judæorum detexit ac destruxit. *Esther*

quoque idem est quod *medicina exploratio* vel *contemplatio*; et hoc ipsi convenit, quia ex Mardocheo sedulo inquisivit quomodo datum contra Judæos per Aman decretum, auctoritate regia munitum, cassare posset, sicque Judæos a morte liberare. Item significat idem quod *medicina turturis*: Esther autem instar turturis ingemuit, donec a rege impii decreti revocationem impetraret. Denique significat idem quod *pulchra ut luna*: ipsa enim non tantum forma corporis, sed et animi maxime per omnigenas virtutes, coevas omnes suæ atatis mulieres superavit; et præcipue hæc proprietas ipsi convenit: quia in sensu allegorico Christus per Assuerum, beatissima virgo Maria vel Ecclesia per Estherem, pii cujuslibet anima per Mardocheum significantur. Judæi primitus oppressi, sed postmodum victores, designant christianos varie in hac vita afflictos, per peccata captivos, sed finaliter per donum divinæ gratiæ liberatos, et victores. Diabolus per Amanum, caro per Vasthi reginam, mundus per filios et amicos Amani designantur.

PARS DECIMA SEXTA.

QUESTIO PRIMA. — QUOT SINT HUIUS LIBRI PARTES, ET QUIS ORDO HISTORICUS EJUSDEM.

In libro hoc juxta Vulgatam nostram editionem, ab Ecclesia approbatam, habemus 16 capita, in textu autem hebræo habentur tantum novem; novem quidem integra, et versus aliqui ex decimo nono. In sexdecim vero capitibus nostris habentur aliqua quoad expressiones, quæ non habentur in editione hebraica, et tamen substantialiter eadem sunt quæ in hebræo et nostro textu habentur; ita tamen ut in hebræo circumstantiæ litterarum, orationum, etc., non ponantur ad longum, quæ omnia tamen facta esse sciuntur ex ipsamet narratione hebraica.

S. Hieron. vertens hunc librum, profitetur se litte-

ram hebraicam secutum, ita tamen ut post eam absolutam adderet ea quæ in Vulgata sui temporis legantur, et præcipue in græca, sic tamen ut teneret interim litteram hebraicam, adeoque quæ in Vulgata ponebantur, tantum referret post absolutum textum hebraicum. Cum interim in editione tunc Vulgata, et græca, singula ponerentur ordine temporis: claritatis causa cum Sixtina editione græca correctæ breviter proponemus hujus libri partes, et ordinem historicum, seu temporum juxta editionem græcam, quæ accurate sequitur ordinem temporum.

Porro quatuor hujus libri seu historiæ sunt partes principales. Prima, in qua describuntur ea quæ antecedunt afflictionem populi judaici per impium Ama-

num. Secunda, in qua describitur exaltatio Amani, et in Judæos ira. Tertia, in qua enarratur Judæorum a tanto periculo liberatio. Quarta, in qua referuntur ea quæ liberationem subsequuta sunt.

Prima pars complectitur sequentia: Primo somnium Mardochei ex cap. XI; secundo convivium Assueri; tertio reginæ Vasthi repudium ex cap. I; quarto adductionem Estheris in domum regiam, ejus præparationem et nuptias, item eunuchorum insidias, usque ad finem cap. II.

Secunda pars, in qua agitur de exaltatione Amani, et in Judæos ira, desumitur ex toto capite III. Item ex XII usque ad versum 6, et ex XIII usque ad versum 7 inclusive; complectitur autem sequentia: Secundus a rege declaratur Aman, quem cuncti regis ministri genuflexi adorabant, Mardocheo nolente ei talem cultum deferre; quare non tam ipsi, quam toti genti infensissimus, de omnibus occidendis cogitans, sortilegio diem cædis et mensem superstitione observat, fraudulenterque impetrato per edictum consensu regis, per omnes provincias publicari jubet, Judæos omnes die decima tertia mensis duodecimi, anni duodecimi regnantis Assueri esse interficiendos.

Pars tertia, quæ agit de liberatione populi judæici ex periculo, ex variis capitibus desumenda est; nam per varia capita describitur in Vulgata nostra. Itaque desumitur primo ex capite IV, ubi cum Judæis luget Mardocheus paratum interitum, quem monetur accedendo regem, jam a 30 diebus ad ipsum non vocata, arcere Esther, pro se mandans triduanum jejunium. Secundo desumitur ex cap. XIII a versu 8 usque ad 17 inclusive, ubi describitur oratio Mardochei. Tertio, subsequitur oratio Estheris, ex toto capite XIV. Quarto, Esther accedit regem, quem cum Amano invitat etiam in diem sequentem: unde stolidè gloriabundus Aman Mardocheo patibulum parat; ex cap. V et XV a versu 4. Quinto, nocte primi convivii insomnis rex, lectis Annalibus, sequenti mane jubet honorari Mardocheum, ex cap. VI. Sexto, die secunda convivii impietatem Amani Esther regi exponit, qui propter eam in crucem agitur, ex cap. VII. Septimo, secundum a rege locum, cum omni substantia, revocatis prioribus Amani litteris, occupat Mardocheus, ex cap. VIII et XVI.

Quarta pars, in qua refertur, quomodo Judæi, occisis hostibus, celebraverint festum *Phurim*, seu *Sortium*, desumitur ex cap. IX.

QUÆSTIO II. — AN LIBER ESTHER, CUM OMNIBUS PARTIBUS SUI, INTER CANONICAS SCRIPTURAS NUMERANDUS SIT.

Hunc librum canonicum esse, non tantum christiani, sed etiam Judæi communiter agnoscunt. Unde mirum est, quod omissus sit hic liber in Indice librorum canonicorum, a Melitone episcopo Sardensi apud Eusebium lib. IV Historiæ ecclesiasticæ, cap. 26, ab auctore Synopsi S. Scripturæ apud S. Athanasium, a Gregorio Nazianz. in carmine de Scripturis. Interim liber, prout apud nos exstat, admittitur ut canonicus ab initio usque ad versum 4

cap. X. Ab illo versu usque ad finem cap. XVI aliqua est controversia, quæ jam non amplius movetur contra catholicos, sed contra anabaptistas et lutheranos, qui vel hunc librum non admittunt, vel capita illa ultima rejiciunt, inducti hoc motivo, quod in hebraico exemplari ultima illa capita non inveniuntur.

Catholicus aliquis, nempe Sixtus Senensis, per imprudentiam, nec satis reflectens ad motiva, lib. I et lib. IV Bibliothecæ sacræ asserit, septem illa capita posteriora, nempe a versu 4 cap. X usque ad finem, tanquam adjecticia et apocrypha negligi ab Ecclesia catholica, atque interpretes multa huic libro addidisse vel ex Josepho, vel ex quopiam alio; vel etiam sumpto, ut ipsorum mos est, narrationis themate, multa ex suo ingenio admiscuisse. Sed falsum id esse patebit infra. Interim

Resp. et dico 1. contra anabaptistas et lutheranos: Historia Esther non est commentitia, aut fictitia.

Prob. I ex canone hebræorum, in quo liber Esther semper locum habuit. Illum si fas sit rejicere, vel judaico canoni intrusum dicere, necesse est ut totus canon auctoritatem suam perdat; et per consequens nunquam constabit de aliquo libro canonico veteris Testamenti.

Prob. II, ex solemnibus *Phurim* seu *Sortium* diebus, quos a Judæis per multa sæcula religiose observatos esse, constat tum ex II Machab. XV, tum ex Codice Theodosiano L. *Judæos*, tit. *De Judæis*. Non est autem verisimile quod ex fabula vel commento tale festum ortum fuerit, et servatum tamdiu.

Prob. III ex græca editione LXX Interpretum, qui divinos libros interpretati sunt, atque hunc etiam verterunt, et in canone sacrorum librorum habuerunt; ut testatur S. Hieron. præfat. in lib. Esther.

Prob. IV ex Josepho lib. XI Antiq., cap. 6, ubi hanc historiam fuse narrat; et tamen profitetur sæpe quod tantum narrare velit ea quæ habentur in libris Hebræorum, quos ipsi in canone suo tanquam divinos habebant.

Prob. V ex traditione et judicio Ecclesiæ, quæ hunc librum semper ut canonicum habuit, prout constat

1. Ex canone descripto ab Origene in Exposit. psal. I, ex Eusebio lib. III Histor., cap. 25, ex S. Cyrillo Catech. 4, ex S. Epiphano lib. de Mensuris et Ponderibus, item ex S. Joan. Damasc. lib. IV de Fide orthodoxa, cap. 18.

2. Admissus est constanter liber hic etiam ab Ecclesiæ latinæ patribus, conciliis et pontificibus. Eum enim admiserunt S. Hilarius præfat. in Psalmos, S. Hieron. in prologo galeato, epist. ad Paulinum; et præfat. in lib. Esther; S. P. Aug. lib. II Doctr. Christ., cap. 8; concilium Laodicænum can. 59; Carthaginense III, can. 47; Innocentius I, epist. ad Exuperium tolosanum episcopum; Gelasius in synodo Romana; Eugenius IV in decreto pro instructione Armenorum, ac denique Tridentina synodus sess. 4, hunc librum ejusque historiam, ut verum Dei verbum scriptum, admittendum esse judicaverunt unanimiter. Unde si, non obstantibus tot fundamentis,

liceat lutheranis et anabaptistis historiam hanc ut fabulam explodere, quidni consequenter magis dicant omnia quæ in Scripturis ponuntur esse fabulosa, sicque transeant ad atheismum potius quam ad hæresim; utpote cum non habeant solidiora fundamenta quibus probent aliquem librum esse divinum, quam illa quibus probari potest auctoritas libri hujus. Si igitur liber hic rejiciatur, quidni rejiciantur et alii omnes?

Dico 2. contra Sixtum Senensem et alios, si qui sunt ejus opinioni adhaerentes: Septem postrema capita sine causa, imo cum manifesto præjudicio fidei rejiciuntur velut apocrypha; et temerarie dicitur quod non instinctu Spiritus sancti, sed ex quorumdam aliorum scriptis sint adjecta.

Prob. I. Antiqua concilia, et plures tam græci, quam latini, qui librum Esther in numero sanctarum Scripturarum recensent de illo libro loquuntur, quorum ipsi, tum Ecclesia universa ipsorum tempore utebantur. Porro ante tempora S. Hieronymi legebat Ecclesia libros sacros juxta editionem, quam S. Hieron. passim vocat *Vulgatam*, quæ Græcorum lingua et litteris continetur. Atqui editio græca LXX Interpretum habet septem postrema capita; eademque ex hebræo illos esse interpretatos, probat summa ipsorum fides, et assistentia Spiritus sancti in vertendo; uti S. Aug. lib. XVIII de Civ. Dei, cap. 43, plurimique alii patres testantur. Ergo etiam olim in hebræo exemplari fuerunt septem postrema illa capita, et Ecclesia semper illa pro canonicis habuit.

Prob. II ex Origenis epist. ad Julium Africanum, ubi de hoc libro ita scribit: *In libro Esther, neque Mardochei, neque Esther preces, quæ legentes possunt edificare, habentur apud hebræos, sed nec epistolæ, vel Amani de deletione judicæ gentis scripta, vel Mardochei sub nomine regis Artaxerxis eundem populum a morte absolvens. Apud LXX autem et Theodotionem ea sunt.* Ita Origenes.

Item S. Basilius, lib. II cont. Eunomium, ex oratione Estheris, quæ in Vulgata nostra habetur cap. XIV, citat hunc locum, qui ibidem habetur *̄. 11: Ne tradas, Domine, sceptrum tuum his qui non sunt, ne rideant ruinam nostram.* Et S. Chrysost. Hom. 3 ad popul. Antioch. aliud adhuc ex eodem cap. 14 adhibet testimonium, dicens: *Fuit quedam mulier hebræa... talia orans verba: Grata, Domine, fac verba mea, et da sermonem compositum in os meum.* S. P. Aug. Epist. 199 ex eodem cap. citat Estheris verba, ita de ipsa scribens: *In ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum regium sicut pannum menstrualem.* Eundem locum laudat, et adducit similiter Enarr. in Psal. LI.

Denique concilium tridentinum rem catholicis indubitata facit, dum decernit, sub pœna anathematis, recipiendos esse omnes libros Vulgatæ editionis cum omnibus partibus suis, adeoque cum omnibus capitibus. Atqui in Vulgata editione non tantum novem eum initio decimi, sed sexdecim ponuntur capita; ergo, etc.

SOLVUNTUR ARGUMENTA. — Obj. I. S. Hieron. Præfat. in hunc librum negat postrema capita esse canonica, quia dicit: *Librum Esther variis translatoribus, constat esse vitiatum: Quem ego de archivis Hebræorum revelans, verbum e verbo expressius transtuli. Quem librum editio Vulgata, lacinosus hinc inde verborum finibus trahit, addens ea, quæ ex tempore dici poterant, et audiri, sicut solitum est scholaribus disciplinis, sumpto themate, excogitare quibus verbis uti potuit qui injuriam passus est, vel qui injuriam fecit.* Ergo putat S. Hieron. additas esse per modum thematis epistolas Amani ac Assueri, orationes Estheris ac Mardochei et reliqua quæ in illis capitibus continentur: ac consequenter omnia quæ in præcæditis ultimis capitibus habentur, juxta ejus mentem sunt apocrypha.

R. S. Hieron. in cap. I Epist. ad Galat. utitur hoc loco, tanquam Scriptura divina, desumpto ex cap. XIV Estheris, *̄. 11: Ne tradas, Domine, sceptrum tuum his qui non sunt;* adeoque non putavit capita quæ deerant in hebræo, sed habebantur in Vulgata, esse apocrypha, utpote qui sine ullo addito non uteretur loco disputabili vel fictitio ad confirmandam suam doctrinam; quod tamen hic fecisset, si capita, de quibus est quæstio, adjecticia putasset. Unde ad locum objectum respondent aliqui quod S. Hieron. ex Hebræorum magis sententia quam ex propria loquatur, ut, inquit Natalis Alexander, studium laboremque suum commendaret. Interim ulterius

Responderi potest cum Sylvio, S. Hieron. ista non dicere aut scribere de libro Esther secundum se considerato, sive prout originaliter fuit scriptus, vel postea fideliter transcriptus, aut in latinum versus: sed talia dicit de editione qualis tunc circumferebatur; ut patet ex ipsis verbis objectis. Jamvero editionem Vulgatam seu LXX, quæ tempore S. Hieron. circumferebatur, in multis corruptam fuisse, docet hic S. doctor in præfatione ad libros Paralipomenon. Hinc etiam reflectendum est quod S. Hieron. in textu objecto non dicat, septem ultima capita esse addita per modum thematis; siquidem tantum asserit quod editio Vulgata sui temporis hunc librum lacinosus hinc inde verborum finibus traheret, addens, etc. Ex quo tantum sequitur quod juxta ipsius mentem in ista Vulgata editione essent multa verba quæ non erant canonica; et consequenter quod in illa editione forent plurima menda. Cæterum, licet S. Hieron. talis fuisset opinio, qualem eam fuisse contendit objectio; equidem ipse inculpabilis fuisset: quia ipsius tempore hæc res nondum plene discussa et eliquidata fuisse videtur. At vero jam post conciliorum et patrum decreta satis discussa et eliquidata est; et consequenter nefas est putare quod septem ultima capita non sint sacra et canonica.

Obj. II. Liber Esther est scriptus hebraice, ut patet ex præfatione S. Hieron. supra citata: atqui in textu hebraico posteriora capita non habentur ergo, etc.

R. eadem capita etiam primitus fuisse in textu

hebraico, ut patet ex versione LXX Interpretum, qui non tantum priora capita, sed etiam posteriora ex hebraeo in graecum verterunt, sicut et eadem etiam vertit Theodotion. Quo casu posteriora capita ex hebraeo textu sublata sint, quis facile dicet, nisi conjecturaliter? V. g., tempore impii Antiochi, de quo in libris Machabæorum, qui quos invenire poterat libros sacros exussit, tuncque forte contigerit, quod pars aliqua alicujus libri interierit apud Hebræos; sicut vel hoc vel aliis casibus integri libri luci subducti sunt, qui tamen velut exstantes citantur in Scriptura.

Deinde potest etiam responderi, inquit Bellarminus, primum libri hujus auctorem, qui hebraice historiam Esther scribendam suscepit, summam tantum historiae conscripsisse; deinde alio tempore scriptam fuisse historiam eandem ab aliquo alio copiosius, et translata in linguam graecam a Lysimacho, regnantibus in Ægypto Ptolemæo et Cleopatra; ut indicatur in hoc ipso libro, cap. XI. Porro prioris auctoris librum ipsum hebraicum, posterioris autem non ipsum librum, sed solam translationem ad nos pervenisse. Ita Bellarminus.

Obj. III. Postrema capita non coherent cum prioribus: nam cap. II narrantur insidiæ duorum eunuchorum, easque ibidem legitur detexisse Mardocheus. Deinde rursus eadem narrantur cap. XI et XII. Sed priori loco dicuntur insidiæ factæ fuisse anno septimo Assueri, et cap. VI, 5, additur, nihil omnino mercedis accepisse Mardocheum, qui eas patefecerat; in loco autem posteriori dicuntur factæ anno secundo Assueri, et additur quod Mardocheo pro delatione earumdem data sint munera.

R. neg. assumpt. ac dico, postrema capita bene coherere, quantum ad veritatem rerum quæ narrantur, etsi non quoad ordinem. Postrema namque capita secundum ordinem rei gestæ non sunt postrema, sed quadam pertinent ad libri initium, ut patet tum ex versione LXX interpretum, in qua, sicut supra, Quæst. I, dictum fuit, omnia suo ordine collocata sunt, tum ex notationibus S. Hieron., quæ cap. X, XI et sequentibus hujus libri sunt insertæ. Quare autem Ecclesia patiatur ea capita ad finem libri permanere, ratio esse potest, ut intelligamus, quid hujus libri sit in codicibus hebraeis, et quid non sit.

Narratio igitur insidiarum, quæ in nostris Bibliis habetur, cap. XII, ad initium libri pertinet, atque ibi narrantur insidiæ per anticipationem, quæ rursus narrantur postea, suo loco cap. II. Factæ sunt autem anno septimo Assueri, ut habetur cap. II, non autem anno secundo, ut videtur colligi ex cap. XI: siquidem illa verba $\bar{\gamma}$. 2: *Anno secundo, regnante Artaxerxe maximo*, etc., non debent extendi usque ad narrationem insidiarum, de qua cap. XII, sed solum ad ea quæ dicuntur in ipso cap. XI, id est, ad somnium quod Mardocheus vidit antequam Esther Assuero conjungeretur.

Quod vero objectum est de mercede delationis, non habet difficultatem, ait Bellarminus. Nam etsi

Mardocheus non accepisset mercedem pro delatione insidiarum, quando rex sibi jussit relegi annales, ut dicitur cap. VI, tamen accepit postea amplissimam mercedem, quæ describitur in eodem cap. VI, et ea significatur cap. XII, 5, per illa verba: *Datis pro delatione muneribus*.

Potest etiam responderi, quod locus capitis XII intelligatur de munusculis minoribus, v. g., de summa pecuniaria data Mardocheo, dum interim servabat ipsum in palatio rex, ut plene remuneraret ejus fidelitatem. Cum vero nondum plenam illam retributionem accepisset, vere dicitur cap. VI, 5: *Nihil omnino mercedis accepit*, dignæ scilicet, et proportionate tanto beneficio quo regem a præsentis morte liberaverat.

Obj. IV. In hoc libro, cap. II habetur manifestus error; ergo non est canonicus.

Prob. ant. Quia ibidem, $\bar{\gamma}$. 16, dicitur de Esther: *Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo, qui vocatur Tebeth, septimo anno regni ejus*. Græce autem dicitur ducta mense duodecimo, qui vocatur Adar; ergo, etc.

R. neg. ant. Nam triplicem oportet Estheris adductionem attendere. Prima est, quando ex Mardochei domo in gynæceum adducta est. Secunda, quando post consuetas præparationes admissa est ad conclave regium, inito tunc matrimonio minus solemni. Tertia, quando ad eundem adducta est, ut regina crearetur, solemnesque nuptiæ celebrarentur. Textus noster, et hebræus de secunda adductione loquuntur; græcus vero de tertia, quando ut regina agnita est. Et huic sententiæ consonat Josephus lib. XI Antiq., cap. 6, dicens: *Perducta Esthere* (nempe ex gynæceo) *delectatus ejus consuetudine, et amore correptus* (Assuerus) *legitimam conjugem eam sibi adjunxit, nuptiasque celebravit anno regni sui septimo, mense duodecimo, qui Adar dicitur*.

Obj. V. Cap. III, 1, Aman dicitur fuisse de stirpe Agag regis Amaleitarum; et cap. XVI, 10, dicitur animo et gente Macedo. Ergo caput XVI non coheret cum capite III.

R. neg. conseq. Quia Aman potuit esse de stirpe Agag per aliquem eorum, qui Saülis et Samuelis manus effugientes, I Reg. XV, et huc illucque vagantes, devenerunt in loca Macedonum; cumque ibi diu mansissent, et ex aliquo eorum natus esset Aman, ipse recte dicitur et animo et gente esse Macedo. Sic Act. XVIII, 2, Aquila vocatur Judæus, et tamen erat Ponticus genere.

Obj. VI. Cap. III narratur, quod causa indignationis Aman contra Mardocheum esset, quia Mardocheus non volebat illum adorare; cap. autem XII causa dicitur esse, quod accusasset eunuchos. Atqui hæc rursus inter se non coherent; ergo.

R. neg. min. Nam nihil vetat quominus indignatio Aman ex duabus causis proveniret. Primo quidem, antequam exaltaretur, ex detectione insidiarum, quarum ipse fortasse erat particeps, aut saltem eunuchis, qui detecti fuerant, valde amicus; et post-

ea ex eo quod Mardocheus recusaret eum adorare.

Obj. VII. Cap. III, 15, dicitur, quod regis litteræ missæ sint per cursores ad universas provincias, *ut occiderent atque deleterent omnes Judæos... uno die, hoc est, decimo tertio mense duodecimi*. Cap. vero XIII, 6, in regis litteris, quæ ibidem ad longum ponuntur, dicitur: *Jussimus, ut quoscunque Aman, qui omnibus provinciis præpositus est, et secundus a rege, quem patris loco colimus, monstraverit, cum conjugibus ac liberis deleantur ab inimicis suis, nullusque eorum miseretur quartadecima die duodecimi mensis Adar anni præsentis*. Atqui hic iterum versus 6 capitis XIII repugnat versui 15 capitis III: ergo liber Esther quoad ultima capita non videtur esse canonicus.

R. neg. min. Quia ex illis locis, inter se collatis, tantum deduci potest, quod ita omnes occidendi sint die decima tertia, ut nullus supersit, cujus misereri possint die decima quarta: vel etiam quod ita occidendi sint die decima tertia, ut, si evaserint aliqui mortem illa die, absque ulla misericordia occidantur die decima quarta. Patet hoc ex eo quod postea Judæi, mutato rerum statu, hostes suos occiderint eadem die: quæ antea delationi eorum fuerat destinata. Si quidem cap. IX, 1, dicitur: *Duodecimi mensis, quem Adar vocari ante jam diximus, tertiadecima die, quando cunctis Judæis interfectio parabatur, et hostes eorum inhiabant sanguini, versa vice Judæi superiores esse ceperunt, et se de adversariis vindicare*. Jamvero Judæi non tantum die decima tertia, sed etiam decima quarta hostes suos occiderunt; ut liquet ibidem ex versu 13 collato cum 17, in quo dicitur: *Dies autem tertius decimus mensis Adar, primus apud omnes interfectionis fuit, et quartadecima die cadere desiderunt*. Ergo satis clarum est quod versus 6 cap. XIII nullo modo repugnet versui 15 cap. III.

Obj. VIII. Cap. XVI, 18, dicitur: *Et ipse qui machinatus est* (nempe Aman) *et omnis cognatio ejus pendet in patibulis*. Atqui hic textus rursus non coheret cum iis quæ habentur cap. IX: nam ibidem $\bar{\gamma}$. 6 et sequentibus dicitur, quod die decima tertia mensis duodecimi occisi sint decem filii Aman, et die decima quarta ejusdem mensis eorum cadavera affixa patibulis: Et tamen ex cap. VIII, 9, patet litteras illas, in quibus cap. XVI narratur quod omnis cognatio Amani suspensa esset, scribi cœpisse die vigesima tertia mensis tertii; ergo præcitatus textus capitis XVI non coheret cum iis quæ habentur cap. IX. Nam ista duo non videntur simul coherere, scilicet, quod omnis cognatio Amani suspensa sit ante diem 25 mensis tertii, et decem filii ejus tantum occisi fuerint die 15 mensis duodecimi.

R. neg. min., et ad ejus probationem dico quod quidem filii Aman, de quibus cap. IX, tantum suspensi sint mense duodecimo, cum interim Aman cum omni cognatione suspensus esset, antequam expedirentur præfata litteræ. Quare hæc voces: *Omnis cognatio ejus idem significant quod domestica familia ejus*, uti ex textu græco observat Estius. Unde locus capitis XVI intelligendus est de domestica familia,

id est, de filiis nondum emancipatis, uxore, et ministris, qui in domo Amani morabantur, et in ea inventi, cum ipso suspensi sunt. Locus autem capitis IX intelligi debet de filiis qui, ductis uxoribus, seorsim a domo Amani, aut in aliis urbibus familias alebant; hocque patet ex versu 10 ibidem, in quo dicitur: *Quos cum occidissent, prædas de substantiis eorum tangere noluerunt*, adeoque supponuntur habuisse substantias, sive bona seorsim. Unde non est admittenda glossa dicentium quod hi decem filii, cap. IX occisi, fuerint a mense primo captivati, et morti usque ad mensem duodecimum reservati: neque enim tunc verificari posset quod Judæi prædas de substantiis eorum tangere noluerint: quia totam Amani substantiam possidebat Esther, et ea donante Mardocheus.

QUÆSTIO III. — CUR MARDOCHEUS NOLUERIT GENUFLECTERE CORAM AMAN, EUMQUE ADORARE.

Postquam rex Assuerus exaltasset Aman filium Amadathi, et cuncti servi regis genuflecterent, et adorarent Aman, *solus Mardocheus non flectebat genu neque adorabat eum*, cap. III, 2. Cum prudens et amantissimus sui populi fuerit Mardocheus, et tamen mordicus obstiterit adorationi Amani: justam causam habere debuit, cur non adorando non tantum se, sed et populum universum præsentis exilio exposuerit. Estius in hunc locum quærens, an justam habuerit causam, sic habet: Sunt qui dicunt, Aman ex collo suspensum habuisse quoddam idolum, et ideo Mardocheum noluisse eum adorare, ne videretur adorare illud idolum. Aut si idolum in collo non habuerit, saltem eum voluisse adorari cultu divino. Sed eodem modo debuisset Mardocheus postea nec regem honorare. Nec verisimile est alios adorasse Aman cultu divino. Nam et Mardocheus postea simili honore jussus est ab omnibus honorari, qui quidem si divinus fuisset, nullo modo Mardocheus eum debuisset permittere. Optima solutio videtur, quod eum noluerit adorare Mardocheus: imo nec ei assurgere, quia Aman Amalecites erat; Scriptura autem præceperat Israelitis Deuter. XXV, exercere perpetuas inimicitias contra Amalec. Et hunc sensum innuit Scriptura hoc eodem cap.: *Dixerat enim Mardocheus se esse judæum*. Et tunc sensus illorum verborum Mardochei cap. XIII, ubi dicit: *Sed timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, et ne quemquam adorarem excepto Deo meo*, ita accipiendus est, ne honorem et adorationem Dei per transgressionem talis præcepti, Deuter. XXV, vel in speciem videretur violasse. Hactenus Estius.

Verumtamen non videtur subsistere hæc solutio: quia generatim cap. XIII, 14, Mardocheus dicit: *Ne quemquam adorarem, excepto Deo meo*; adeoque nihil peculiare agere voluit contra Amanum tanquam Amalecitam; quia nulli hominum voluit talem cultum exhibere, qualem petebat Aman. Et mox citato cap. XIII, 12 et seq., coram Deo protestatur: *Cuncta nosti, et scis quia non pro superbia et contumelia, et aliqua glo*